

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Філософія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)
за темою 1 – «Предметне поле та призначення філософії»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
29.08.2023 № 2)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук
Наталія БОБРО

Професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету, доктор філософських наук, професор
Андрій ЛЕБІДЬ

План лекції

1. Сутність та зміст філософського знання. Предмет філософії.
2. Основні проблеми філософського знання
3. Сутність світогляду, яка його структура й основні історичні типи
4. Основні функції філософії

Рекомендована література:

Основна

1. Філософія : підручник / В. С. Бліхар, А. Ф. Карась, М. П. Требін та ін.; за ред. В. В. Середи, М. М. Цимбалюка. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 428 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/561/1/%d1%84%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%81%d0%be%d1%84%d1%96%d1%8f%202015.pdf>
2. Філософія : підручник / Л. Г. Дротянко, О. А. Матюхіна, В. І. Онопрієнко; за ред. Л. Г. Дротянко, В. І. Онопрієнка, О. А. Матюхіної. К. : НАУ, 2014. 720 с. URL: http://gmi.nau.edu.ua/images/PDF_doc/%D0%A4%D0%9B%D0%A1/%D0%94%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9B.%D0%93/65.%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2014.pdf
3. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2018. 432 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_filos_208.pdf
4. Філософія: підручник / В. С. Бліхар, М. М. Цимбалюк, Н. В. Гайворонюк, В. В. Левкулич, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4251/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія : підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35525/2/O_Shepetiak_Philosophy_IFF.pdf

Додаткова

1. Наумкіна О. А. Філософія впродовж всього життя – вимога часу. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2016. № 1–2 (13–14). С. 60–71. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1329/1/Filosofia%20vprodovzh%20usoho%20zhyttia%20E2%80%93%20vymoha%20chasu.pdf>
2. Наумкіна О. А. Філософія для дітей – перший крок формування «людини рефлексуючої». *Філософія науки: традиції та інновації*. 2017. № 1 (15). С. 143–150. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4817/1/Naumkina.pdf>

3. Пролеєв С. Філософські компетентності: якими їм бути? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2016. № 2 (19). С. 88–96. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=PhilEdu_2016_2_9

4. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15710/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%9a%d0%be%d0%bb_%20%d0%94%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d1%8f%d0%bd_2018%20%282%29.pdf

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>

2. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Філософія. Логіка. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/b1144b3a-80f2-4fb0-a8c6-702efd7f112f>

3. Найвидатніші філософи світу та України. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>

4. Філософська енциклопедія Стенфордського університету (англійською мовою). URL: <http://plato.stanford.edu>

5. Філософія – Політологія: Онлайн. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-10.html>

Текст лекції

1. Сутність та зміст філософського знання. Предмет філософії

Нині наявні загальноприйняті уявлення про те, як визначити предмет будь-якої науки. Для цього необхідно: 1) зафіксувати, які об'єкти, процеси, сфери буття вивчає ця наука сьогодні; 2) визначити можливі напрями розвитку даної науки; 3) з'ясувати можливі межі змін предмета науки, вийшовши за які вона стає іншою наукою або ненаукою. Проте застосувати ці критерії до філософії не є можливим. Чому? Тому що філософія, на думку видатного мислителя сучасності Бертранда Рассела (1872–1970), «є роздумом про предмети, знання про яких ще неможливе».

Нинішнє значення філософії полягає в тому, що вона примушує нас усвідомити існування багатьох питань, які не входять у сферу жодної науки. Наприклад: чи існують у Всесвіті якісь універсальні закони, що діють водночас у природі, суспільстві і мисленні? Чи має сенс людська історія для Космосу? Чи можлива справедлива держава? Що таке душа людини? Тобто філософія істотно відрізняється від спеціальних наук, які є сьогодні. Відповідно до цього критерії визначення предмета науки до філософії повністю не підходять. Як же бути? Можна звернутися до історії філософії і подивитися, як раніше

визначався предмет філософії. Класичний підхід, коло початків якого стояв Арістотель

(384-322 до н. е.), як критерій предмета філософії виділяв ступінь «загального». Філософія, на його думку, займається більш загальними речами, «вічними» і «божественними» першоосновами вищого суцього. Вона показує нам «першооснови буття і пізнання». Філософія – це вчення першопричини або про першосутність речей. Так думали і мислителі Нового часу: Р. Декарт, Г. Гегель та ін.

У цілому таке розуміння предмета філософії зберігалось дуже довго і вважалося «класичним». З деякими модифікаціями це визначення панувало в програмах і підручниках і в нашій країні. Філософія визначалася як «...наука про загальні закони розвитку природи суспільства і мислення». Звичайно, до цього додавали, що філософія не тільки наука, але й форма суспільної свідомості, а також «вчення про загальні принципи буття і пізнання, про ставлення людини до світу».

Таке визначення є «збірним»: тут філософія визначається і як наука, і як учення, і як форма суспільної свідомості, а якщо читати далі, то і як світогляд, спосіб збагнення світу. Все це правильно, але що ж головне в предметі філософії? Для цього слід відвернутися від класичного підходу до філософії і з'ясувати інші визначення її предмета.

Існують стародавні визначення філософії, що йдуть від Піфагора (V ст. до н. е.), як «любові до мудрості». Саме такий переклад слова «філософія» зі старогрецької на українську мову. Тоді предметом філософії постає мудрість. Але тут виникає питання: як визначити мудрість?

Стародавні греки визначали мудрість як прояв космічного розуму, який править у всьому світі, або вважали мудрістю пізнання суті справ божественних і людських. Є й інші визначення мудрості і їх не менше, ніж визначень філософії. Так, римлянин Сенека (I ст.) уважав, що філософія має предметом не зовнішній світ, а людську мораль, тобто предмет філософії – це вчення про добро і зло.

Отже, філософія перш за все вчить нас мудро прожити і з гідністю завершити життя. Таку думку розвивали філософи: Мішель де Монтень (XVI ст.), І. Кант (XVIII ст.), філософ XIX в. Фрідріх Ніцше, а в XX ст. – Альберт Швейцер та ін. У Новий час (XVII–XVIII ст.) більшість мислителів пов'язували предмет філософії з дійсним пізнанням речей (Д. Локк, Т. Гоббс). У XIX–XX ст. предметом філософії називали «світове ціле», «суть і закони суспільства», «вивчення найбільш загальних понять», «пізнання Універсуму», науку про цінності, вивчення її як найкращої системи суспільного устрою тощо.

Сказаного цілком достатньо, щоб зрозуміти, що *предмет філософії* – це проблема, яка пов'язана з історією розвитку самої філософії. Більше того сьогодні можливі різні визначення предмета філософії, це залежить лише від того, на які позиції відстоює сам філософ, що бажає окреслити цей предмет.

2. Основні проблеми філософського знання

Філософське знання має свою специфіку, яка докорінно відрізняє його від

конкретно-наукового знання. Річ у тім, що коли наукове знання на певному етапі історичного розвитку є точним, однозначним і тому загальноприйнятим для всіх людей, то філософське знання є поліфонічним, плюралістичним. Це означає, що на одні і ті самі питання в різних філософських школах даються різні (неоднакові) відповіді, які, що суттєво важливо, мають рівноцінне значення. Інакше кажучи, у філософії не існує однозначних і загальноприйнятих положень. Саме тому філософія є особливим видом знання, це «софічне» знання, зрозуміле як мудрість. Про це свідчить і значення терміна «філософія» (грец. філео – «любов», софія – «мудрість», тобто любов до мудрості). Отже, у філософії науково-об'єктивний підхід поєднується з оцінним.

Специфіка філософського знання значною мірою визначається тими проблемами, які досліджуються філософією. До найважливіших проблем філософії відносяться такі:

- Хто така людина, яке місце вона займає у світі?
- Яка природа світу? В чому полягає причина й основа його існування? Чи є взагалі якісь зовнішні підстави для існування Всесвіту, чи він є самодостатнім і чи не потребує для свого буття ніяких зовнішніх сил?
- У чому полягає сенс людського життя і людства в цілому? І чи існує цей сенс взагалі?
- У чому суть людського щастя? І як, якими шляхами і засобами людина може стати щасливою?
- Як слід розуміти добро і зло? Яка їх роль у житті індивіда і людських спільнот?
- Людина і доля. Чи вільна істота людина, чи над нею панує фатум, доля? Чи визначено її життєвий шлях заздалегідь, чи ні?

На ці та ряд інших питань неможливо дати однозначні і вичерпні відповіді, і тому кожне нове покоління людей намагається відшукати власне тлумачення цих життєвосмислових проблем свого існування.

Поняття предмета філософії історично змінювалось, що має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До об'єктивних причин слід віднести стан та рівень накопичених наукових і філософських знань про навколишній світ (природу, людину, суспільство), про духовні, в першу чергу пізнавальні, можливості як окремої людини, так і суспільства в цілому. До суб'єктивних причин відносяться, насамперед, своєрідність форми осягнення предмета філософії певним філософом або філософською школою. Річ у тім, що зміст і форма певної концепції предмета філософії далеко не завжди збігаються. Вони залежать від історико-філософської рефлексії виявлення реального, об'єктивного змісту певної концепції предмета філософії, певної інтерпретації в нових історичних умовах. В історії філософії змінили один одного три підходи до розуміння предмета філософії: античне, традиційне та сучасне.

Античне розуміння філософії тотожне розумінню науки взагалі. Його можна кваліфікувати як протознання, «переднауку». Предметом нерозчленованої науки (філософії) є вся дійсність.

Традиційне розуміння предмета філософії пов'язане з ім'ям Арістотеля, який відзначав, що філософія є знанням про першопочаток буття. Це неподільно домінуюча та керівна наука, якій всі інші науки, як невідільниці, не повинні сказати і слова проти. Філософія в цей період трактується як наука наук. Назва, якої вона набула, – **«метафізика»** (те, що «після фізики») – стала синонімом філософської науки про першооснови буття, про загальне.

Сучасне розуміння предмета філософії формувалося відповідно до накопичення спеціальних наукових знань, вироблення конкретних способів дослідження та розвитку уявлення про закономірності окремих галузей природи, процесу диференціації теоретичного знання. Окремими науками стали механіка, астрономія, фізика, математика, хімія (остання чверть XVIII ст.). У XIX ст. виникли геологія, біологія, антропологія. Так послідовно від протознання спочатку відокремилися природничі, потім суспільні науки і, зрештою, наука про мислення. Ось тоді виникла точка зору, згідно з якою зміст філософії нібито весь «розібрано по частках окремими науками».

Насправді, філософія, подібно до окремишньої науки, поступово формується, визріває і готується до «відпочкування» від «протознання». Цей прогресуючий розподіл праці у сфері наукового знання якісно змінює роль і місце філософії в системі наук, її взаємозв'язки з окремими науками. До сфери філософії відходить дослідження інтегрованих, світоглядних питань, які є в усіх галузях науки, але не можуть бути вирішені в їх межах за допомогою властивих їм спеціальних методів.

Специфічні проблеми філософії на сучасному етапі, які становлять сутність її предмета, різноманітні.

1. **Дослідження найбільш загальних проблем буття.** При цьому саме буття розуміється в універсальній суті: буття і небуття; буття матеріальне й ідеальне; буття природи, суспільства і людини. Філософське вчення про буття дістало назву **онтологія**.

2. **Аналіз найбільш загальних питань пізнання.** Чи підлягає світ пізнанню? Які можливості, методи і цілі пізнання? У чому полягає сутність самого пізнання і що таке істина? Якими є об'єкт і суб'єкт пізнання? Філософське вчення про пізнання називається **гносеологією**.

3. **Вивчення найбільш загальних питань функціонування і розвитку суспільства.** Формально ця проблема відображена у вченні про буття. Але оскільки саме суспільство, домінуючи, впливає на розвиток особистості, формує соціальні риси людини, то ця проблема виокремлюється в розділ під назвою **соціальна філософія**.

4. **Дослідження найбільш загальних та істотних питань про людину.** Це один з найважливіших розділів у філософії, оскільки саме людина є початковим та кінцевим пунктом філософування. Творює і діє не абстрактний дух, а людина. Філософія людини називається **філософською антропологією**.

5. **Визначення сутності духовного життя суспільства і людини, структури і форм суспільної свідомості.**

Предмет філософії неодмінно включає і вивчення її історії, яка розглядає різноманітні вчення, школи, течії у процесі розвитку філософських знань.

Отже, **філософія** – це система знань про загальні принципи буття, пізнання і відношення людини до світу. А **предметом філософії** є найзагальніші проблеми і закономірності функціонування і розвитку природи, людського суспільства, мислення, всієї духовної культури.

Таким чином, філософія вивчає ті питання, що включаються у світогляд людини. Саме тому філософія тісно і безпосередньо пов'язана зі світоглядом.

3. Сутність світогляду, яка його структура й основні історичні типи

Світогляд – це система узагальнених поглядів на світ, на місце в ньому людини і її відношення до світу, а також засновані на цих поглядах переконання, почуття й ідеали, що визначають життєву позицію людини, принципи її поведінки і ціннісні орієнтації.

Оскільки основним питанням світогляду є відношення людини до світу, то це відношення, пов'язавши світ і людину в суб'єктно-об'єктну систему, припускає визначений взаємозв'язок компонентів, що утворюють структуру цієї системи.

Першим компонентом, що ініціює відношення суб'єкта до об'єкта, є **потреби**. Потреби поділяються на вітальні і соціальні. Перші обумовлені необхідністю обміну речовин між людським організмом і середовищем його перебування. Ці потреби мають характер простого відтворення, крім патології. Соціальні потреби зумовлені рівнем розвитку суспільства, культури конкретного індивіда. Їхній діапазон надзвичайно широкий: – від потреби спілкування і до потреби пізнання і творчості.

Формою вираження потреб є **інтерес**. Інтерес як усвідомлена потреба задає відповідну спрямованість суб'єкта до об'єкта, ініціює його активність. Інтереси, як і потреби, поділяються за підставами: за ступенем спільності (індивідуальні, корпоративні, суспільні); за сферою спрямованості (економічні, політичні, наукові, релігійні, філософські); за характером суб'єкта соціальної активності (індивідуальні, державні, національні, партійні); за ступенем усвідомленості (свідомі, стихійні); за здійсненням (реальні, надумані) тощо.

Наступним компонентом структури світогляду є **знання**. У системі суб'єктно-об'єктного відношення виділяють два рівні знання: знання суб'єктом об'єкта і знання суб'єктом себе. Знання об'єкта обумовлене інтересом суб'єкта. Саме тому воно може бути повним і неповним, бути відображенням об'єкта або на сутнісному, або тільки на феноменальному рівні. **Знання** – це ідеальне відображення дійсності у свідомості людини. Слід зауважити, що у світогляд входять не всі і не будь-які знання, а лише ті, які є життєво важливими для людини. Своєрідним «редактором» знань людини про світ і про себе є **цінності** в діапазоні від загальнолюдських до індивідуальних, включаючи моральні, естетичні, філософські і тощо. **Цінності** – позитивне або негативне ставлення до явищ навколишнього світу, яке ґрунтується на потребах та інтересах людей, культурі певного соціуму.

До структури світогляду також входять почуття, переконання, оцінка минулого, воля.

Почуття – емоційно-чуттєве переживання людиною явищ природи, дій і

вчинків інших людей і власної діяльності.

Переконання – інтелектуально-емоційна позитивна оцінка певних ідеалів, норм, дій і вчинків, на які людина орієнтується у своєму житті.

Оцінка минулого і віра в майбутнє теж входить до структури світогляду. Людина живе не лише в “тепер”, яке є миттєвістю, але й дає оцінку минулому та проектує своє майбутнє.

Воля – психологічна здатність людини підпорядковувати свою діяльність, вчинки свідомо поставленим цілям. Воля – це осередок особистості, те, що робить людину особистістю.

До структури світогляду варто включити і **самосвідомість**. Це один із найістотніших компонентів свідомості, який полягає в усвідомленні себе суб’єктом практичної і пізнавальної діяльності, в оцінці своїх дій, потреб й інтересів, своїх почуттів, думок, мотивів поведінки та ідеалів, свого становища в природному і соціальному середовищі.

Найважливішим компонентом світогляду є **ідеали**. У них міститься вища мета прагнень людини до істини, добра, краси, справедливості. Ідеал є духовним орієнтиром у всій людській діяльності, надає їй усвідомлення дій і цілеспрямованість.

Ще раз слід наголосити на тому, що світогляд, як і свідомість узагалі, має цілісний характер, і тому всі структурні елементи світогляду пов’язані між собою і впливають один на одного.

Отже, світогляд перш за все включає знання, що стали переконаннями. Це основа світогляду, на неї спирається діяльність людини. А оскільки ця діяльність є осмисленою і доцільною, то вона спрямована на досягнення ідеалу як організуючого і направляючого начала людської активності. Це є особливо важливим у діяльності педагога, оскільки він зобов’язаний формувати світогляд, свідомість і знання учнів.

Світогляд має історичний характер. Це означає, що індивідуальний світогляд змінюється протягом життя окремої людини, а суспільний світогляд еволюціонує з поступом людства.

Протягом історії людської цивілізації сформувалися три типи світогляду: **міфологічний, релігійний і філософський**.

Міфологія (з грец. міф – «переказ», «оповідь», логос – «учення») – це такий спосіб розуміння природних і суспільних явищ, що полягає в одухотворенні і персоніфікації цих явищ, наділленні їх людським характером, але з фантастичними і перебільшеними можливостями. Міфологія є джерелом універсального типу світогляду первісних суспільств. Тому першим формується світогляд міфологічний. Для філософського осмислення міфологічного світогляду важливо звернути увагу на: 1) тематику міфів, яка охоплює світоглядні проблеми; 2) ідентичність цієї тематики у різних народів.

Для міфологічного світогляду характерні такі особливості:

- емоційно-образна форма;
- олюднення природи;
- відсутність рефлексії;
- утилітарна спрямованість.

Емоційно-образна форма виявляється під час показу і характеризування образів героїв, богів, духів. Наприклад, усім відомий образ підземного царства Померлих – Аїда (Пекла), де Харон (човняр) переправляє душі померлих через річку Стікс.

Олюднення природи в міфах виявляється у перенесенні людських рис на навколишній світ, природні сили або живі істоти.

Рефлексія у міфологічному світогляді відсутня. **Рефлексія** – це робота свідомості, думка людини спрямована на власну свідомість; міркування над своїми діями, поглядами, можливостями, психічним станом та їх оцінювання.

Утилітарний напрям міфології виявляється в тому, що світоглядні проблеми, які вона вирішує, тісно пов'язані з практичними завданнями, спрямовані на вдачу, щасливе життя, на захист від холоду, хвороб, злиднів та ін. У міфології практично реалізувалася система цінностей, яка прийнята в даному суспільстві, здійснювався пошук єдиної основи природи та людини, природи та суспільства. Через міфи старі покоління передають власні правила життя молоді.

Релігія (лат. релігіо – «набожність», «святиня») є основою такої форми світогляду, в якій засвоєння людиною світу відбувається через його поділ на земний і небесний, потойбічний і поцейбічний, грішний і сакральний. Важливо зрозуміти, що найважливішою ознакою релігії є віра в існування надприродної сили – бога, неба, брахмана, чорта, домовика та ін. Тому суттю релігійного світогляду є віра в надприродне. Під час вивчення особливостей зазначеного типу світогляду варто пам'ятати, що сучасні світові релігії виникають унаслідок тривалого розвитку попередніх релігійних уявлень (тотемізму, фетишизму, анімізму тощо). Слід також уявляти, які регулятивні функції виконує релігія в житті соціуму, як вона сприяє консолідації суспільства або розколює його, як вона впливає на всі сфери буття.

Релігія спирається на образно-емоційну, чуттєво-наочну форму сприйняття навколишнього світу. Віруюча людина – суб'єкт релігійної свідомості. Така людина переживає в реальних емоціях своє бачення Бога, різних картин життя, пов'язаних з особливостями певного релігійного напрямку.

Існує три світові релігії: буддизм, християнство й іслам, а також значна кількість національних релігій: індуїзм, іудаїзм, синтоїзм тощо. У межах різних релігійних систем великого значення набувають етичні уявлення, норми, ідеали, цінності. Наприклад, у християнській релігійній свідомості культивуються почуття любові до людини, терпимості, співчуття, сумління, милосердя. Тим самим релігія формує відповідний духовний світ людини.

Філософія є таким історичним типом осмислення світу, який намагається вирішити всі світоглядні питання перш за все раціональним, логічним шляхом, відкидаючи міфи, емоції, віру тощо, феномени. Але є значна кількість філософських систем, учень, шкіл і течій, які використовують основи цих ненаукових типів світогляду (ідеалізм, позитивізм, релігійна філософія та ін.). Які особливості філософського світогляду? Як філософія впливає на світогляд та світовідношення людини?

1. Філософія є відображенням світу в теоретичній, раціонально зрозумілій формі.

2. У філософії сформулювався чіткий категоріальний апарат, система найширших понять: логос, причинність, закон, ідеал, необхідність тощо.

3. Мова філософії – це не образи, не картини об'єктів, а категорії, поняття. Філософія зазвичай зводить міркування до логічності, до доказу. Положення філософії не просто затверджуються, а виводяться, висвітлюються у відповідній систематизованій формі.

4. Філософія належить до рефлексивного типу світогляду, такого, в якому наявне міркування над власними уявленнями про світ та місце людини в ньому. Погляд на своє мислення з боку – одна з ознак філософської свідомості.

5. Вільнодумство – об'єктивний принцип філософії. За своєю природою філософія потребує міркування, сумніву, допускає критику ідей, відмову від віри в ті догмати та постулати, які стверджуються масовою практикою здорового глузду чи віри.

Основна відмінність філософського світогляду від міфологічного і релігійного полягає в тому, що він становить лише ядро світогляду, тоді як релігія і міфологія повністю збігаються з відповідним світоглядом. Варто також зазначити, що світогляд у певній своїй формі притаманний будь-якій людині. Причому формування вищого типу світогляду не приводить до повного зникнення попередніх його форм: вони співіснують, хоча історично попередній тип світогляду й відсувається на задній план і виконує підпорядковуючу роль порівняно з домінуючою формою. Так, міфологія не зникає з утворенням релігії і філософії та почасти виконує в першій з них чи не найголовнішу роль. Відомо, наприклад, наскільки міфологічним був світогляд радянських людей щодо проблем «світлого майбутнього», ролі вождів у його створенні й у ставленні до власного народу. Це ж стосується, хоча і в меншій мірі, й інших сучасних суспільств.

4. Основні функції філософії

Філософія як сфера, осередок духовної культури виконує *різноманітні функції*. Найважливішими з них є *світоглядна, методологічна, гносеологічна, ціннісна, праксіологічна* та інші.

1. *Світоглядна функція* філософії виявляється в тому, що вона осмислює й обґрунтовує світоглядні ідеали, окреслює стратегію їх досягнення. У філософії відбувається рефлексія світоглядних проблем, виробляється понятійний інструментарій для аналізу і порівняння різних світоглядів, для обґрунтування можливих переваг одного світогляду над іншим.

Прагнення обґрунтувати різні концепції, ідеали та ставлення до світу потребує різних філософських підходів. Так, релігійне і матеріалістичне відношення до світу виходять з принципово протилежних засад. Проте порівняння й обґрунтування неоднакових підходів до світу здійснюється за допомогою загальних законів мислення, що й дає філософії можливість виконувати світоглядну функцію.

2. **Методологічна функція** виявляється передусім у тому, що філософ виробляє загальні принципи і норми пізнавальної діяльності. Однак методологічна функція не зводиться до методології пізнання: у ній йдеться про стратегічний рівень методології людської діяльності в цілому. Філософія повинна зіставити й оцінити різні засоби цієї діяльності, вказати найбільш оптимальні з них. Філософія, як методологія пізнання і соціальної дії, окреслює магістральні шляхи розвитку суспільства, визначає основні тенденції духовно-практичного осягнення світу, постійно актуалізує докорінні проблеми людини і буття на шляхах утвердження високих загальнолюдських цінностей.

3. Суттєвою **функцією філософії є пізнавальна**. Теорія пізнання – **гносеологія** – є розділом філософії, в якому досліджуються проблеми джерел, форм, можливостей, вірогідності та істинності пізнання і критерії змісту останніх. Найважливішими критеріями теорії пізнання є категорії форм чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного пізнання в науці: істина, помилка, абстракція, узагальнення та ін. Хоча теоретико-пізнавальна проблематика розроблялася ще в античній філософії, чіткого відокремлення вона набула у філософії Нового часу.

4. Потрібно виділити і **прогностичну функцію** філософії, формулювання в її межах гіпотези про загальні тенденції розвитку матеріального та ідеального, людини та світу. При цьому ступінь імовірності прогнозу буде тим вищий, чим більше філософія спирається на науку.

5. Філософія також виконує **критичну функцію**. Вона поширюється не лише на інші дисципліни, але й на саму філософію. Принцип “Піддавай усе сумніву”, який сповідується з часів античності багатьма філософами, свідчить про важливість критичного підходу та наявність певної долі скепсису щодо сучасного знання і соціокультурних цінностей.

6. З критичною функцією філософії тісно пов’язана **аксіологічна функція**. Будь-яка філософська система несе момент оцінки досліджуваного об’єкта з точки зору різних цінностей: соціальних, моральних, естетичних, ідеологічних та інших. Особливо гостро ця функція виявляється у перехідні періоди суспільного розвитку, коли виникають проблеми вибору напрямку руху та питання стосовно того, що треба відкинути, а що зберегти зі старих цінностей.

7. **Соціальна функція філософії** за своїм змістом є багатоплановою й охоплює різні аспекти суспільного життя. Але в загальному плані філософія покликана виконати двоєдине завдання – пояснити соціальне буття та сприяти його матеріальним, духовним і соціальним змінам. Філософії належить прерогатива в розробці всеосяжних концепцій інтеграції і консолідації суспільства. Її завдання – допомогти усвідомити й оформити колективну мету та спрямувати зусилля на організацію колективних дій щодо її досягнення.

8. Із соціальною функцією тісно пов’язана **функція гуманітарна**. Філософія повинна відіграти життєстверджувальну роль для кожного індивіда, сприяти формуванню гуманістичних цінностей та ідеалів, утвердженню нового сенсу і мети життя. Вона виконує функцію інтелектуальної терапії, яка

особливо важлива в періоди нестабільного стану суспільства, коли старі ідеали зникають, а нові не встигають сформуватися та здобути авторитет.

Усі функції філософії діалектично взаємопов'язані. Кожна з них припускає решту і так чи інакше їх включає. Не можна розірвати, наприклад, світоглядну і методологічну, методологічну і гносеологічну, соціальну і гуманітарну функції. І разом з тим тільки через їх цілісну єдність виявляється специфіка філософського знання.